

SZÓCS Levente

Köllő Teréz: *Életrajzom a Szinpadon.*

Egy gyergyócsomafalvi asszony népi önéletírása

Bevezetés

A népi önéletrajz írásáról elmondható, hogy mint írásfolyamat, szerzői aktus, tulajdonképpen egyfajta kilépés az egyéni életvilágból, a lokális közösségből, olyan rituális cselekvés, mely az író egyén életpályája során tölt be funkciót (Keszeg 1997). Walter J. Ong vetette fel azt a kérdést, hogy miként interpretálható egy írott szöveg akkor, ha orális hagyományokra támaszkodik. Fontos megállapításainak egyike, hogy a fokozatosan textualizálódó kultúra nem rombolja szét az oralitás hagyományát, habár meglehetősen felforgatja azt. Továbbá, az oralitytól az írás felé való elmozdulás korántsem egyirányú folyamat, az írás elterjedése nem számolta fel a kultúrának a szóbeliségre tartott igényét (vö: Ong 1998). Éppen ezért Köllő Teréz népi önéletrajzának szövegével kapcsolatos lehetséges olvasatot esetenként a közösség szűkebb vagy tágabb beszédmódjával, véleményalakító stratégiáival kívánom ütköztetni. Láttatni szeretném, hogy az önéletrajz írójának az önmagáról írásban kialakított attitűdje nem minden esetben, esetleg nem minden részletkérdésben, vonatkozásban egyezik a közösség által róla szóban forgalmazott képpel. Ez leginkább azért fontos, mert annak a ténynek az elfogadására ösztökél, miszerint a népi önéletrajzban megfogalmazott, a szerző személyes identitására vonatkozó állítások nem használhatók a néprajzos számára egyértelmű valóságalappal rendelkező, kritika nélkül elfogadható, „tisztá” forrásként. Az önéletrajzok szövegéből nem a szerző *egyénisége*, és nem a szerzői *egyéniség*, hanem a szerzőnek a saját maga által, saját magáról alkotott identitása olvasható ki direkt módon. Ez az önkép legtöbbször éppen a közösség által általánosan elfogadott véleményekre adott válaszként értelmezhető, függetlenül attól, hogy a közösség receptálta-e vagy sem.

A hagyományos beszélőközösségek kereteinek fellazulása, az írni tudás elterjedése, általánossá válása hozza az új kommunikációs csatornák megjelenésével azokat az új lehetőségeket, beszédhelyzeteket, melyek által a folklórtermelés újra beszélőközösségre, pontosabban hallgatóságra lehelhet (Keszeg 2003: 129–130). Mihelyt azonban az adott közösség, csoport kommunikációs folyamataiban valamiféle szerephez jut egy olyan szöveg-entitás, mint a népi önéletrajz, mihelyt ebben a folyamatban részt kíván venni forgalomba hozása révén, a szerzőjének egyéni emlékezeteként olvasott szöveg az illető csoport kommunikatív emlékezetével (avagy az olvasók saját egyéni emlékezetével) kerül összevetésre; a kommunikatív emlékezet kontextusában olvasott szöveg értelmezése pedig esetenként konfliktushoz vezethet. Ilyen esetre ad jellegzetes példát Győri Klára önéletrírásának publikálása nyomán a szerző lokális közösségében kialakult konfliktus is (vö: Nagy 1995, Keszeg 2002: 160–174).

Az önéletrírás ilyen helyzetben szerzőjének személyes identitása és a mások által róla kialakított (egyéni vagy kollektív érvényű) kép közötti szakadékot teremtheti meg. Így vagy úgy, az önéletrajz szerzője a tapasztalatok többségében nem önmaga számára veti papírra életének eseményeit, hanem azon beszélőközösség számára, mely a szöveg potenciális olvasójává válhat; ettől a (virtuális vagy valós) közösségtől pedig visszaigazolást vár. A kulturális emlékezet számára ugyanakkor, amint Jan Assmann mondja, az „emlékezetes”, és nem a „tényleges” történelem számít (Assmann 1999: 53).

A narratív identitás vizsgálata könyvtárnyi szakirodalmat hozott létre. A pszichológiai kutatás az 1990-es években a személyes identitás narratív-élettörténeti megközelítésére tett kísérleteit számítógépes elemzéssel rendkívül felgyorsította, és olyan fontos eredményeket fogalmazott meg, mint például a személyes identitás és a szociális identitás összefüggéseiben a csoport és a másság tapasztalásának szerepe (vö: László 1998: 140–141), vagy a történelmi tudásról való narratívák nélkülözhetetlen szerepe a csoportos identitás fenntartásában (László 2003, Pataki 2004).

A személyes identitás több ezer narratívumát feldolgozó Pataki Ferenc az önéletrajzírást komplex pszichológiai jelenségként definiálja (Pataki 2007). A szerző a gyakorlati tényezőt hozza összefüggésbe a leírt vagy elmondott élettörténetekkel, biografikus narratívumokkal: „Minél többféle és minél változatosabb helyzetekben s minél gyakrabban kényszerül (vagy vállalkozik) az egyén önreflexióra, annál bejáratosabb az önelemző és öntelmező gyakorlottsága” (Pataki 2006: 31).

László János mellett Pólya Tibor is úgy érvel, hogy az élettörténetek sajátosan narratív jellemzői reprezentációs struktúrákról és folyamatokról informálnak, ezeket az elbeszélések *narratív perspektívája* foganatosítja elsősorban, az elbeszélőnek lehetősége nyílik arra, hogy – az élettörténet sajátosságaként – a saját nézőpontja helyett egy szereplő nézőpontját (ti. az elbeszélő mint szereplő nézőpontját) is *narratív pozícióként* érvényesítheti (Pólya 2004: 342).

Az ember jelenlegi identitása, mondja Kenneth J. Gergen és Mary M. Gergen közös tanulmányában, nem egy pillanatszerű és titokzatos esemény, hanem az élettörténet törekeny eredménye. Ugyanakkor, mivel az emlékezet alapvetően szociális (és nem individuális) folyamat, tehát valamilyen kommunikációt feltételez, az énről szóló narratívumok egyben *érthető narratívumok* is kell hogy legyenek. Az érthető narratívum kritériumai közé a szerzőpáros a következőket sorolja: 1. egy értékelt végpont létezése; 2. releváns események kiválasztása a célállapothoz; 3. az események rangsorolása. Ezen narratív komponensek alkalmazása mintegy az énről szóló narratívum valóságosságát teremtheti meg (Gergen–Gergen 2001: 79–83). Az első kritérium szerint egy érthető narratívum egy bizonyos, szükséges célt feltételez: az ilyen történetnek valamiféle kulturális jelentőségű végkimenetele, végkövetkeztetése, tanulsága van. Az érthető narratívum végkifejlete éppen ezért ilyen vagy olyan értékkel telítődik általában. A cél elérése érdekében kerül sor (tudatosan vagy kevésbé tudatosan) az emlékezetben tárolt olyan események kiválogatására, melyek a cél szempontjából relevánsak. A kiválogatott, vagy mondjuk úgy, kiválogatásra került események a cél szempontjából nem egyformán fontosak, a narratívum ebből a szempontból nem homogén. A narratívum ugyanakkor többféle reprezentációt egyszerre hozhat létre (vö: Pléh 1986: 40).

A továbbiakban Köllő Teréz kéziratát elemzem, majd az asszonyról a lokális közösségben (Gyergyócsomafalván) kialakult általános vélekedést mutatom be.¹ Összegezve a bevezetőben elmondottakat, egy írásbeli szövegben, valamint egy szóbeli közegben (Köllő Teréz ismerőseinek, közösségének mindennapi történeteiben, beszédaktusaiban) kerül összevetésre két olyan szövegrepertoár, melyekben az a legfontosabb, s ugyanakkor talán az egyetlen közös vonás, hogy mindkettő a Köllő Teréz személyiségét hivatott interpretálni.

¹ Előzményként lásd az ugyancsak gyergyócsomafalvi önéletrajzíróval, Czirják Gergellyel kapcsolatos elemzést: Szócs 2009.

Köllő Teréz (1909–2008) életpályája és az önéletrajz keletkezése

Köllő (sz. Borsos) Teréz Gyergyócsomafalván született, nyolc testvére között harmadikként. Szülei és nagyobb fiútestvérei gazdálkodók voltak, gazdasági helyzetük átlagosnak volt mondható, sem túlságosan szegények, sem számottevően módosak nem voltak: földműveléssel, állattartással, illetőleg erdei munkával (fagyújtással, favágással) foglalkoztak, hasonlóan a legtöbb akkori gyergyócsomafalvi családhoz. A család kezdeti életét az első világháború eseményei zökkenetették ki a megszokott kerékvágásból. Az apa a fronton harcolt, eközben az itthon maradt asszony gyermekeivel együtt menekülésre kényszerült. A falun átvonuló seregek elől Erdély nyugati határához közel eső vidékre, Mezősámsondra vándoroltak, sok más családdal együtt. Borsos Teréz ekkor hat éves volt. A háború végétértével a családnak új életet kellett kezdenie, hiszen távollétük alatt szinte mindenük odaveszett. A hazatérő, sebesült családfő sokáig nem találta helyét az új körülmények között. Ekkor már jócskán kivette részét a munkából Borsos Teréz is: kisebb testvéreit gondozta, segített a háztartásban. Tanulni szeretett volna, de nem sok ideje volt rá. Idős korában is így gondolt vissza erre az időszakra: *Költő szerettem volna lenni* – mondta 2003-ban, kilencvenhat évesen.

Szülei tizennégy éves korában döntötték el, hogy a gyergyószentmiklósi katolikus leánynevelő intézetbe íratják, így biztosítva neki megélhetést. Úgy gondolták, hogy a zárdai élet, az apácáság egyszer s mindenkorra biztonságot jelent a fiatal lánynak. Köllő Teréz úgy emlékezett erre az időszakra, mint élete első nagy konfliktushelyzetére, bár a konfliktus inkább belső, mint külső tényező volt. Úgy fogta fel a zárdába való belépést, mint az élettől való elszakadást, mint egyfajta halált, végül is azzal a reménnyel győzte meg magát, hogy az intézetben legalább azt teheti, amit leginkább szeretne: tanulhat. A tanulás azonban nem úgy sikerült, ahogy ő szeretne volna, a zárdába való belépésekor ugyanis a főnövér konyhai szolgálatra osztotta be, és ettől kezdve évtizedeken keresztül a főzés és házvezetés lett a hivatása. Évekig végezte a konyhai feladatait Gyergyószentmiklóson, alig több mint 10 kilométerre otthonától, úgy, hogy szülőfaluját igen ritkán láthatta viszont. Ezután került Szatmárnémetibe, a rend székhelyére. Itt újabb reményt táplált, ami a tanulást illeti, de ez a reménye is szertefoszlott, szakácsnőként folytatta ottani életét is.

Zárdai élete során több emlékezetes konfliktusba keveredett. Az egyik legfontosabb ilyen konfliktus akkor adódott, amikor ideiglenesen a gyulafehérvári papneveldehez helyezték, éppen nagykorúvá válásának idején, hogy az ottani házvezetésben segítsen. Az egyik papnövendékkel közelebbi kapcsolatba került, olyannyira, hogy már a szökésük terveit is kidolgozták, azonban a feletteseik véget vetettek a kapcsolatnak, Borsos Terézt visszahelyezték Szatmárra, ahol ettől kezdve még nehezebben viselte a bezártságot, nem érezte otthon magát az apácák között, ugyanakkor a történetek folytán társai, felettesei is némiképp másként ítélték meg, gyakran inkább lettek vele szemben.

A második világháború kezdetekor ismét Gyergyószentmiklóson teljesített szolgálatot, majd az itt dúló harcok miatt társaival újra Szatmár felé menekült, úgy, hogy már nem volt egyértelmű számára, melyik helyszín jelenti az otthont, és melyik a távollétet. A háború vége felé azonban végső elhatározásra szánta el magát, és a zűrzavaros helyzetben, mely főképp abból is adódott, hogy a szatmári zárdát lebombázták, hazatért szülőfalujába. Hazatérésekor tudatosult benne, hogy rendes életre otthon nem sok esélye van, ezért újabb elhatározása az volt, hogy Budapestre megy, és ott azzal foglalkozik, amit végül is mindig csinált, jól meg is tanult, a főzéssel. A szülei azonban más megoldást találtak számára, egy két gyermekét nevelő özvegy embert, akihez férjhez adták. Így kezdődött el Köllő Teréz életének harmadik szakasza, a házaselet, a gyermeknevelés, évtizedekkel később, mint általában a többi falubeli asszony életében szokott. Férje földműves volt, ő a háztartással foglalkozott. A kollektivizálás során vagyonuk javát elvette az állam, ezt azonban már nem fogalmazta meg akkora tragédiaként, mint életének korábbi fordulóit.

1980-ban Köllő Teréz megírta önéletrajzát, és ettől kezdve a 2008-ban bekövetkezett haláláig az általa „könyv”-nek nevezett kéziratot élete egyik legfontosabb vívmányaként tartotta számon. A kézirat befejezésének pillanatától számítva Köllő Teréz már nem saját életét mesélte, hanem a „könyv” életét, ő és a kézirat elválaszthatatlanok lettek egymástól. Feltett szándéka volt, hogy életének történetét kiadatja, azonban többször is csalódás érte. 1998-ban a község plébánosa, miután megígérte, hogy kinyomtatja a könyvet, hirtelen meggondolta magát. *Mit nyomtassak ki, azt, hogy apáca volt?* – idézte Köllő Teréz a plébános szavait. Ennek ellenére az idős asszonynak néhány alkalommal sikerült „belopnia” szövegeit a falu életébe. Egy március 15. alkalmával rendezett ünnepségen versét

szavalták, valamint a faluban kiadott folyóirat (*Délhegyalja*) is tudósított arról, hogy az asszony verseket, novellákat ír.

A kéziratról jómagam is ennek köszönhetően, 2002-ben hallottam először, 2003-ban egyetemistaként szakdolgozatom témájaként választottam az önéletrajzot. Első perctől tisztában voltam vele, hogy Köllő Teréz bennem a kézirat publikálásának újabb reményét látja. „Tanár úr”-nak szólított, és ha hosszabb ideig nem jelentkeztem nála, mindig megkereste a módját az érdeklődésnek: mi lesz a sorsa a kéziratnak? Élete utolsó éveiben egy Temesvár melletti településen élt, mostohaleánya gondozása alatt. 2008-ban halt meg, 99 éves korában.

Első találkozásunk alkalmára, 2002-ben, külön szöveggel készült, amint beléptem az ajtón, meg sem várta, hogy leüljek, jóformán köszönés helyett, szinte szavalva mondta el. A szöveget sikerült hangszalagon rögzíteni. *1909-be születtem, Gyergyócsomafalván, bölcsöm ringott. Benne a kisbaba. Nőttem, növekedtem, míg 5 éves nem lettem. Ekkor már édesanya felhasznált a kis... a második kisbaba nevelésére. Nőttem tovább, 14 esztendő lettem, akkor beszálltam a kis csónakomba, amit a jó munkaadó kertész, Jézus Krisztus maga, nekem akkor rendelt, amikor születtem. Ekkor beszálltam abba a kis csónakba, eveztem tovább, amíg megint... amíg más munkakör akadt a családban. Akkor oda beiktatott édesanyám, hogy jó férjem legyen, betett a zárdába. A nővérekhez, apácának. Huszonöt évet leéltem ott, mint szerzetesnő, akkor jött a háború, Szatmárnémetit lebombázták, s akkor szétverték a nővéreket, s én hazakerültem. Itthon pedig két évet ha voltam, még addig se, férjhez kellett mennem. Már akkor negyvenkét éves voltam. De mivel úgy operáltak, hogy nem lesz nekem gyermekem, nem akartam férjhez menni, hogy a Jóistennek úgy éljek csak, mint a... úgy hakárhogy, no, úgy, hogy ne neveljek gyermeket. Akkor találtam egy olyan férfit, aki két gyermekkel árván maradt. S én idejöttem akkor, beléptem ebbe a jószágba, de olyan keserű életet kaptam... a jó elhatározásom mellett, mer' én azt akartam, hogy, jaj, olyan gyermeket neveljek meg... Két kis... egy fia vót, s egy kislánya. A kislány két éves vót. Olyan jó elhatározásokkal jöttem ide... Úgy örvendtem, hogy én kapok egy kislányt, akit úgy nevelek, amilyen én vagyok. Igen ám, de visszafelé fordult az élet. Nehéz lett, olyan nehéz a mostohaanyának! S a mostohagyermeknek is! Így felneveltem, de a szomszédok durván nevelték, még azt is megmondták neki, fiam, ha anyád szid, menj, s körméncseld le, s töpdösd le! Akkor ebből el le-*

het képzelni, milyen életet éltem. Nehéz vót a sorsom, osztán teltek az évek, múltak, eljött a... kilencvennégy esztendő életet leéltem, urammal özvegy maradtam... hányba es... tehát hét esztendeje, hogy özvegy vagyok. Nehéz vót a sorsom, egyedül, ilyen idősnek. Így éltem mostanig, most meg... eveztem a csónakon, egész életemen keresztül, de nem vót könnyű, hol a nagy viharok, hol ezek, hol azok. Alig várom most, ennyi idős koromba, hogy eljussak a partra. Azaz partra szálljak, kiszálljak a csónakomból, s a jó munkaadó mesteremmel találkozok, Jézussal, aki rám vár, minél előbb, me' má' nem bírom. Sokszor négykézláb viszem a keresztemet, most, utolsó napjaimba, de most már kiszálltam a kicsi csónakomból, az bezárult, és örökre ott maradtam Jézussal, aki megjutalmaz, vagy büntetni fog. Ámen.

Az idézett szöveg az önéletrajz legfontosabb üzeneteit rendre összefoglalja. Elsősorban azt, hogy Köllő Teréz három szakaszát különítette el saját életpályájának: hat éves korától, első emlékeitől számítva 13 éves koráig, zárdába való lépésének pillanatáig tart a gyermekkora; a második életszakasz a zárdai életét öleli fel; végül a zárdai élet végétől, házasságának kezdetétől számítja a harmadik, utolsó életszakaszt. Az önéletrajzát ennek megfelelően három fejezetre osztotta, ezek közül a legerjedelmesebb a második. A három nagy fejezet kisebb-nagyobb alfejezetekre oszlik. A prózai részek mellett ugyanakkor számos vers is szerepel a szövegben; a legtöbb vers egy-egy alfejezet zárataként summázza az illető szövegrész mondanivalóját.

És a függőny legördülve multamat takarja!

Az önéletrajz első fejezete címoldallal kezdődik: *Kilenc Éves Koromba A Család Öröme! Mivel három féle Életem volt Azért szeretném, hogy mindegyiknek külön címe – legyen.* A következő oldalon az írást előkészítő összefoglalás olvasható, alternatív címeket ajánlva a kézírathoz:

Változatos Jelképek!

Igérem Amennyire töllem telik, igyekezni fogok öntudatosan feltüntetni ez idáig leélt életemnek, minden napját.

Hatvanöt Év! A Dokumentumok Élet Szinpadán

(Életrajzom a Szinpadon!)

Háromféle életkorrol fog lejátsszodni s ugyan úgy átis-élni, teljes őszinte-önzetlen valósággal, amelybe semmiféle elkalandozás nem fog becsuszni egyszer sem.

1.) Csomafalván születtem 1909 be. 6 éves koromtól kezdtem visszaemlékezéseim leírását 14 éves koromig Szüleim házánál a családdal együtt.

2.) Tizen-négy éves koromtól – – – !

Társadalomként 23 évet szolgálatba töltöttem ahová először a Gyergyó-szentmiklosi Kongregációról elnevezett Intézetbe 1924 be léptem be. Az Irgalmas-növérék csoportjába.

3.) Végül – és egybe utoljára is.

Férjes nő lettem. – – – Két árva gyermek nevelésére, gondozására válalkozdtam, a fiu 12 éves a kisleányka 10 éves. 1946 – XI 2 án: most pedig 1980-ant [1998²] irok ez ideig.

A színpad-motívum időről időre előbukkan az önéletrajz szövegében. Az egyes fejezetek végén „a függöny legördül”, egy-egy új alfejezet tulajdonképpen az élettörténetnek mint színdarabnak egy-egy újabb felvonása. A szövegben az események ismertetése mellett legalább olyan fontos szerepet játszik az *önjellemezés*. A legtöbb történetnek afféle tanulságaként olvashatók azok a megjegyzések, melyek a személyiség valamilyen tulajdonságát mondják el, így az önéletrajznak már az első történetében, ahol a világháború közben való menekülésről van szó: *Amiért én még kicsi voltam, nagyon szomorú bánatos szívvel éreztem együtt édes anyámékkal, – – S montam! ne sirjon édesanyám! – – Ejsz-e – hátha megsegített a jó Istenke!?*

A gyermekkort ismertető első fejezet a munka, az iskola és a családban történt fontosabb vagy érdekesebb, emlékezetesebb események köré épül. Ezzel párhuzamosan Köllő Teréz jellemének három legfontosabb dimenziójával szembesülünk: dolgos kéz, iskolai szorgalom, szülők és testvérek iránt tanúsított korrekt viselkedés: *Öröm és boldogság a családukba – – Mert a mi kicsi Terézkénk aranyos kicsi kezeckéjei megkönnyíti elfeledtetni szüleinek napi terhes munka fáradalmaiktól. – – Már alig várják, hogy bejöjjenek a kapun –! édesanyám a kályha felé tekint, kifedi a fazekat! – – Mit főztek édes gyermekem? Felelem én! Oh édes anyám,*

² Az évszámot akkor javította, amikor a község plébánosának készült megmutatni a kéziratot.

csak tárkonyos pityoka levest, akartam annál jobbat főzni, de a kicsi öcsi beteg volt s nagyon elvoltam foglalva, – – Nem baj fjjam, csak épen főtt étel legyen Ennél nagyobb örömet nem szerezhetél volna nekem sem-mivel

Ugy igyekeztem a tanulást illetően, hogy minden tíz-percet kihasználjak az iskolai szünetek alatt meghuzodtam valamilyen rejtek helyen, hogy senki ne vegye észre, hól átnéztem feladataimat, és máskor sem töl-töttem el haszontalanságokkal egy percet sem, ha csak szerét-tehettem mindig a tanulás volt az első, – – Igy aztán hála Istennek mégsem voltam lemaradva a közepesektől,

– – A magaviseletemről, mi mást mondhatnék mint hogy szerény visszahuzódó, de amellet mindig mosolygó és kedves, Ezt a magaviseletemet, másoktól hallottam, azért irtam le, tehát nem dicsekvésből!! – – Ilyen körülmények között is, de mégis elvégeztem a négy-elemi iskolát, – – ezuttal kétévi megszakítással nem volt további lehetőség

Az első fejezet eseményei két fő helyszínen zajlanak: a faluban (fő-ként a szülői háznál), illetőleg az erdőn. Ami a falut illeti, kevés helyszínt ismerünk meg a szövegből. Egy kisebb alfejezetben esik szó a korabe-li táncházról, ezen kívül azonban minden a családi ház eseményei körül forog. Az erdőn való tartózkodásokról (a feladat a férfiak számára való főzés volt) mind nosztalgikus hangnemben olvashatunk, hogy miért, azt a második nagy fejezetből érthetjük meg. Az első fejezet ugyanis végig azt a benyomást kelti, mintha valami fontos fordulat készülődne a főszereplő életében, mintegy előkészíti a második fejezetben leírandó eseményeket, azáltal, hogy szinte túlzottan is szépnek állítja be az egyébként nehéz munkáktól terhes gyermekkort.

A két fejezet közötti átmenetet az a szövegrész képezi, amely elmondja, hogy az alig tizenhárom éves lány hogyan érzi meg, hogy szülei az ő sorsá-ról fontos döntést készülnék hozni. Édesanyja és két nagynénje többször igyekeznek rábeszélni a zárdai életre, a szöveg szerint mindig olyankor, amikor a lány épp szomorú, vagy az apa viselkedésével épp azt bizonyítja, a családos élet egy asszony számára nem könnyű dolog. Végére is a rábeszélés sikerül: *De megdőbbenve egyszerre minden megváltozott bennem úgy éreztem mintha egész-lényemet lelkemet valamilyen fény megvilágította volna, – Elkezdődött bennem valami megmagyarázhatatlan lelki-zavar – amely soha nem lett világos előttem, csak a kéte-lyekbe maradtam, Amelyet egy szóba foglalva azt éreztem, talán nem*

születtem zárdai életre!!? – – Noha mégis mindazok dacára is – – Kislányka eszemmel – Bánatos-teli szívem-lelkemmel – Elhatároztam, – –! Hogy mégis belépek –, Mert édesanyám ohajának nem szerettem volna ellenszegülni – Mikor Ó azért akarta így dönteni, – Hogy nekem boldog életem legyen, – Nehogy otthon rossz sorsom legyen ezért is sajnált sírt értem, – – Hogy talán mégis jó volna a zárdai élet, mert ott angyali élet van. – – Ezt a külvilág is úgy tudta – A négy falközötti életről ez volt a véleménye, – A külvilágnak – Kislányka életem első – kalangya kezdete, Amelytől megittasult szeretetem kis családi otthonából uj hazájába, Uj életet kezd – ...Amely uj élet kezdete alatt sebzett szívem sebe talán mindvégig soha nem fog begyógyulni?! – –

Köllő Teréz tehát megalkotja azt az én-képet, mely a második, a tulajdonképpeni lényeges mondanivalót hordozó rész főszereplője lesz. A tizennegyedik évében járó fiatal lány azokkal a tulajdonságokkal felvértezve indul egy számára teljességgel ismeretlen milióbe, melyekre addigi rövid életében tett szert, az elbeszélte események, kisebb történetek tanúsága szerint. Az imént idézett szövegrész ugyanakkor a szöveg további részének a legfontosabb mondanivalóját is előrevetíti, éspedig azt, hogy az évtizedekig tartó életszakasz, a zárdai élet állandó kétségek között fog eltelni. A nem kívánt sors, az adaptáció kényszerűsége mindvégig konfliktusban lesz a főszereplő azon fő tulajdonságával, hogy minden helyzetben és helyzetnek megfelelni, minden feladatot lelkiismeretesen elvégezni, mindent a lehető legjobb lelkiismerettel végezni kíván. Az első nagy fejezet végén búcsúvers olvasható, mely nem eseményeket, hanem érzéseket mond el:

*(...) Történjen bármi Véllem
Drága jó édesanyám s apám
Nem tudna meg soha
Hogy értem érzett szív sebét
Fölne ujítsam többé
Bucsuzásul megcsokolom kezetek
Hogy kislányotok emléke ott ragyogjon örökké!?!?*

A második fejezethez a szerző egy utólag betűzött cédulán két címet is javasol, utána a megjegyzéssel, mely egyértelműen ahhoz a szerkesztőhöz szól, aki majd publikálja a kéziratot: *Tövisek Könnyei a Néma Csendbe! (vagy) Könnyebb a Kereszt – Jézussal / Amelyiket a Jellemem igényli.* A jellem továbbra is kulcsfogalom a szövegben, melynek eseményei az életszakasz újabb két fontos helyszíne köré épülnek: többnyire a

gyergyószentmiklósi intézet és a szatmári zárda falai között játszódnak. Az eseményeket megelőző újabb önjellemzésre is érdemes odafigyelni: *Itten mindjárt már írásom elején, jelzem is az alap-természetemet vagyis vérmérsékletemet – Szángxvinikus a maga teljességébe – Ameljhez társként szegődik a kollerikusságnak legalább is a háromnegyede, – , Így jön létre bennem a valóságos közép uton haladó természetem, Amelyet önmagamnak nagyon jónak könyvelhetem el életem jellemességén, – –*

Ezen valóságnak túkrét – Korekt szimpatiam is nem egyszer fogja igazolni –, – – Mert itt-ott röpke hullámokba is át fog térni – Amelyből egy kicsi adag büszkeségemre lehet itéletet v véleményyt levonni, Temperamentumommal kapcsolatosan

*Noha büszke is voltam
Az alázat győzött is afelett!
Ezért lettem oly szelíd
A szeretetnek láng-hőse!*

A büszkeség és alázat belső konfliktusa határozza meg az apácánövendék viselkedését a fejezetben, az idézett szöveg nem véletlenül ezekkel a fogalmakkal indítja útjára az olvasót. Köllő Teréz életfilozófiájaként nemcsak a szövegben fogalmazta meg, hanem több beszélgetéskor is hasonlóan fejezte ki magát: „A szív vérzik, de az arc nevet.” A zárdai élet nem könnyű, a konyhai munkák megerőltető, ráadásul elveszik az időt, lehetőségét a tanulástól. A két kulcsfogalom mellett a harmadik, a szigorú valóság is hamar előtérbe kerül a fejezet elején. A vallásos érzés minden nehézségben, konfliktusban, minden sorsforduló alkalmával jelen lesz a továbbiakban a beletörődés, belenyugvás eszközeként:

*Ki tudná fölmérni talán?!
Jó cselekedeteimet – amelyek
A szent Szűz anya Dicsfényét
Tündöklőbbé tették
S az Ő Jézusának szent szívét
Azért cserébe az én szívemnek
Jutalmul nekem örökségbe adta!?*

Köllő Teréz leírt életének, megrajzolt személyiségének másik jellemzője az állandó magányosság, a befele fordulás. Pozitív emberi kapcsolatokról ritkán tudósít a szöveg, nincs egyetlen személy sem kitüntetve a nagyjából százoldalnyi fejezetben, mint igazi lelki társ, jó barát. Sőt, az emlékezetesebb események éppen az emberi kapcsolatok visszasságáról

tudósítanak, így az első helyszínen, a gyergyószentmiklósi intézetben a főnöknő zsarnokságáról szóló történetek vannak túlsúlyban; egy alkalommal pedig egy nővértársának számára furcsa, férfias közeledése zavarja meg lelkiállapotában. Az emberi kapcsolatok inkább a közösség szintjén pozitívak: *Ujból csak folytatnom kellett a munkaköröm beosztottságát a főzést, – – tehetségem szerint végeztem is kifogástalanul! – – Jol-eső érzés volt részemre az a nagy elismerő szeretet – amelyel elhalmozott az intézetnek összes konventje, személye, ami nagy segítségemre volt a lelkéletbe való betekintésre.*

Másfél évnyi szolgálat után tevődik át a helyszín Szatmárnémetibe. A szülőföldről való távozás körülményei kettős érzelmet váltanak ki. Az egyik érzés megrázó: szakítás mindennel, ami addig értéket jelentett; a másik reményteljes, új életről szól. A remények egy ideig bizonyos mértékig valóra is válnak: *Azért kerültem Itten Szatmáron is a könyhára, – Hogy ugy informált már jóval azelőtt a szentmiklósi Főnéni, – – Hogy neki milyen ügyes kicsi Terézkéje volt a főzés-művészetét illetőleg –, Bizony nehezen váltam meg az izletes főztjétől! Mind ezeket a beszámolókat, a Főnéni adta le a kedves Tisztelendő-Anyának, – – Ilyen és hasonló dicséreték révén, Tapadt a főző-kavargató fakanál a jobb kezemhez mintha szurokkal oda a kezem közé ragasztva lett volna, Szint ugy itt is –! Mint ottan a multba – Ugy ragaszkodtak munkám (tehetségem)ért, – Csak nem olyan körülmények közt mint ottan, a két különbség egyik a másiktól akko volt – Mint az Ég – a földtől – Itten csak a jót a szépet ismertük mindenben – és mindenkiben – Az egymás-közi Testvéries szeretet honolt.*

Az időközben lánnyá cseperedő növendék Szatmárnémetiről időre kiküldetésre távozik. Máramarossziget után Gyulafehérvárra kerül, itt azonban szerelmi kaland gyanújába keveredik, ettől kezdve pedig rosszabbra fordulnak a dolgok, az egyén marginalizálódik, még inkább befele fordul. Újabb lelki konfliktusról tanúskodik az az eset, amikor – évekkel később – egy „csúnya betegséggel” (belsőszorulással) gyanúsítja meg a felettese. Ezek a kisebb, de az önéletrajz szövegéből láthatóan kiemelkedő részek határozzák meg az egységes történet fő vonalát, egészen addig, amíg ki nem tör a második világháború.

A második világháború idején a főhős ismét Gyergyószentmiklóson tartózkodik, így a hazatérés élménye helyett a háború borzalmi határozzák meg az időszakról beszélő szövegrészt. Úgy adódik, hogy az otthoni

tájakról másodszer is el kell távoznia, ezúttal azonban teljesen más körülmények, érzések közepette: *Stop! Ismétlődik a katasztrófális – Tragédia! A szerelvény megáll –! S fölöttünk kegyetlen bömbölő zugással, bombázó gép cirkál a vak sötétségbe az ébren alvó éjszakán -, Hol a szétrobbano bomba villám cikázó fény szikráji szorják a meg-meg csillanó fényüket – S a félelmes rettegтетett fájdalomtól elcsigázott emberek keserves – jajj sikoljuk vegyülnek bele a repülőök zugásába!?! – – – Jajj! Istenünk! Segits! – Nehagyd a vesztünket! – –, [.] A háború Szatmárt is eléri, ezért az apácákat és a növendékeket biztonságuk érdekében a zárda vezetősége vidékre küldi. Ekkor, 1945 nyarán érik meg végérvényesen a szöveg főhősében a szándék, hogy otthagyja a rendet, így rövidesen szülőfalujában látja viszont szüleit, testvéreit. *És a függőny legördülve multamat takarja!* – írja a fejezet végén.*

A szöveg utolsó része (*A hósszu Élet Összegyűjtött kincsei*) új élethelyzetet, életszakaszt ismertet. A huszonöt évnyi zárdai szolgálat után nehéz a család, a falu életébe való újbóli beilleszkedés. Egy évi otthon tartózkodás alatt azt tervezi, hogy Magyarországra utazik munkát keresni, új életet kezdeni. A szövegnek ez a része csupán néhány rövid eseményt villant fel, előhírnökeként az utolsó nagy (és ezúttal sem kívánt, hanem kényszerítetten vállalt) fordulópontnak, a házasságnak, melyet az első adandó alkalommal szülei igyekeznek a lehető legrövidebb időn belül nyélbe ütni: *Aminő kegyetlenség után! Két nap eltelte után már meg lett kérve a kezem, a gyűrű az ujjamon csillogott – ? – Aminő csillogása – szívem éles nyílival találtam szemben őnmagamat!* Az özvegyembernek, akihez férjhez megy, két gyereke van. A munka nehézségei mellett a mostohagyermek nevelése is komoly gondként jelenik meg a szövegben. A tízéves lány és a tizenkét éves fiú nehezen fogadja el nevelőjének az asszonyt. A kislánnyal sikerül megbarátkoznia, azonban a fiúról így ír: *Ami a fu magatartását érintené! Aról nincs mit följegyezzek – mivel hózám iránti viselkedéséről nem írhatok jot – Az ellenkezőjét pedig nem lehet soha a jelenbe még kevésbé nem a halálom után sem soha! Ó most is nagyon jól tudja ha lelki-ismerete egyáltalán van!?! Hogy miért, Részemről csak anyit tartok nála megemlíteni, az ő gyermekkori élete részemre a szenvedések kimeríthetetlen mély kut vizét zuditotta rám, – [.]*

A családos élet az utolsó adaptációs kényszer a történetben. Az asszony élete úgy alakult, hogy idős korában a közben Temesvár környékére, Végvárra költözött lánya gondozta, erről azonban már nem szól a szöveg, az

utolsó bekezdések hirtelen felgyorsítják az eseményeket. A kollektivizálás ideje egyben Köllő Teréz nyugdíjba vonulásának ideje, valamint a szövegben megírt utolsó eseménysor is. A szöveg által ismertetett utolsó nagy sorscsapás minden előző fordulóponthoz hasonlóan a kényszerű beletnyugvás is egyben: *Ez által orvendetes az én egyéni részemre is hogy bár anyit is kapok, - Amiért hálával tartozom Jeleni dicső Államunknak. Az önéletrajz ezzel a mondattal zárul: Hát megköszönöm – hálámat nyilvánítva – Dicső-Államunk Gondoskodását – Életem boldogítását, idős előre haladt koromra!* A mondatot az egyik beszélgetésünk alkalmával öniróniának nevezte, mondván: *Örültem, hogy megkaptam azt a kicsi szar nyugdíjat.*

Az asszony a lokális közösség emlékezetében: Rossz asszony volt

A szövegben megfogalmazott énképet összevetve a Gyergyócsomafalván Köllő Terézről kialakult általános véleménnyel, meglepetésben volt részem. A szerző által lerajzolt szerény, szelíd, jóságos, hívő lélekkel szemben a faluban egész más képet forgalmaznak róla.

D. V. (asszony, 1932) rokona Köllő Teréznek, akinek haláláig gyakori látogatója volt, verseit a faluban másoknak is megmutatta. Engem az úton is gyakran megállított, rákérdezve Köllő Teréz kéziratának sorsára, vagy éppen átadva az idős, otthonról kimozdulni nem tudó asszony üzenetét. Mégis Köllő Teréz 2008 végén bekövetkezett halála után rövidesen egész másként kezdett beszélni, mint addig: *Kénozta a mostohákat. Jaj, nagyon. Nehéz időkbe vette feleségül Köllő István öt, s ott vót a két gyermek, le es írta ő a könyvbe, s nagyon szigorúan lépett fel, úgyhogy még Mihály [Köllő Teréz fogadott fia], amelyik meghalt, még öngyilkosságot es akart csinálni, a szomszédok vették észre. Annyira kegyetlen vót, hogy odament édesapám, s azt mondta, hogy a fásládán ették a hagyományt s a pityókát a gyermekek, s István bácsi s ő tojásrántottát. S kérdezte édesapám, hogy hogy tud lemmenni neked a torkodon ez, s aszondta, hogy a tehén elpusztult, s ki kell spórolni a gyermekeken. Ilyen vót. S mennyiszor megverte. A körtéfához kötöte Esztit [Köllő Teréz fogadott lányát], s Pál Mártonné futott fel, hogy menjen édesapám, me ott ütötte csihánnyal. Ó, borzasztó, miket csinált. De hát, megtanította. Ha húzta*

a haját, s odakapott Eszti, hát véres vót a körmei. Addig ütötte. Vót egy ilyen eset, hogy idejött kötni. Leánykák vótunk mi, mind nagyobbacs-kák, s a hugommal ment ki, s jácodtak, s hógolyóztak, s egyszer sír Eszti, s kérdi édesanyám, hogy ne, milyen bajod van. S látom, hogy mennek s jácodnak, s keresztmámi nem szól semmit, s nekem, aszondja, ki van hagyva, hogy estig mennyit kell kössek. Aszongya édesanyám, vegyéték el tőle, te. S elvette a testvérem, Teréz, s ők: menj ki s jácodjál. Aszondja, hogy vótak a mezőn, aratni, és őneki má elég vót, aszondta, estig Eszti le tudja a többit aratni, az árpát, s ő jött el. A vizet kiöntötte! Azt mondta Eszti, hogy ott nedves vót valami, olyan porka eső vót, aszondja, s a szá-rán ami víz vót az árpának, abból enyhítette a nyelvét. (...) S kiválasztotta, hogy Eszti szereteti, s a fiút nem, s... S osztá meg kellett engedjen, mi-kor Eszti férjhez ment. S osztá el is kellett onnan kötözzenek Esztiék, me először ott vótak náluk, s el is kellett kötözzenek onnan. Feri azt mondta, hát ő a szeszélyinek nem teszi ki magát. S elmentek. (...) Mihály megfog-ta, s kihanyította a bőröndjét, amivel jött.

D. V. olvasta Köllő Teréz kéziratát. Bár az abban megfogalmazott énkép nem egyezik az ő véleményével, mégis azt állította, hogy ami a szövegben meg van írva, az mind igaz, ha nem is a teljes igazság: *Hát leírta a valóságot, s egy kicsit szépítgette is, hogy ő mennyire akarta s jól nevelni a gyerme-keket. A sok gonoszágát nem írta le. Hát a könyvbe amit írt, az igaz vót. A gonoszágait nem írta le, de amit leírt, az igaz. (...) Muszáj vót István úgy csinálja, ahogy ő mondta, s egy nagyon tiszta, pedáns asszony vót. Eszti, ami ruhákat kiterített, újratette, s utánamosogatott. Testvéreivel se vót jóba. Ha Eszti a konyhát felsúrolta, azt még egyszer felsúroltatta, met elsőbben nem vót jó. Főzni kiválóan tudott. Jártak hozzá a tanárok, főzött nekik. Vagy öt-hat tanár ment oda. S akkor idegenből akik jöt-tek, akkor nem vót ilyen étkezde, mint most, azok es odamentek. Hát azt mondta, hogy őneki nem vót kedve odamenni, az apácákhoz, s a szülei adták oda. (...) Befogadták a szomszédok. Csodálkoztak, hogy hogy vis-selkedik. Mindegyik után megmondta a véleményit. Hát még a tyúkokot is megtanította, azt mondja K. A.-né, hogy pofonverte a tyúkokot. Meg-fogta, s pofon verte, igen. (...) Hazahozta Eszti neki a libákat. S hazajött, s há úgy össze vótak törve a csontjaik. Addig ütötte őket. S kárimkodott. Apáca vót, s méges úgy tudott káromkodni. (...) Őneki jól esett, hogy tud-ta kínozni. Hát milyen egy kicsileánka. Lefeküdt, s elpurcolta magát, s felkapta a lepedőt, s vizet öntött a fenekibe. Na. Ilyent csinált. Szadista*

vót. Élvezte azt, hogy tudja kínozni. Nemtom, ha sajátja lett vóna, milyen lett vóna. De meg is vótak tanítva Esztiék. Úgy félték, s a tisztaság, s a főzés. (...) De amikor veszekedett is a szomszédasszonnal, egyszer hallottam, hogy olyan radikális szavakat használt. Nem kompromittáljuk semmihez senki becsületit, elhallgat! Ilyeneket mondott.

M. R. (asszony, 1944, nyugalmazott banki tisztviselő) gyermekkorát Köllő Teréz szomszédságában töltötte, ebből az időszakból maradtak a következő emlékei: Kicsik voltak, mondjuk nálamnál idősebbek voltak, Mihály és Eszter. Egy csetepaté után Esztinek a játékjait átdobálta hozzánk. Hát ezt biztos bosszúból. Mert gyermekszemmel nézve, ilyen kicsi világos kékre festett asztal, szekrény volt, aminek én ugyan örvendtem, de tudtam, hogy Esztié. Ez volt egy ilyen epizód. Akkor még egy másik volt olyan, hogy mondjuk, mi is szegények voltunk annak idején, és a körtefa ága áthajlott az udvarunkra. S egyik reggel mikor mentem ki, akkor egy körte lepottyant, s fel akartam venni, de azt mondja, hogy: Van ott egy körte, s vedd fel, s a többi ami lehullott, az a tiéd. De közbe nem volt semmi lehullva. (...) A kanapéhoz meg voltak kötözve, s a víz oda volt téve egy hokellire, vagy székre, s persze azok még el se érték. Mindenesetre ahogy visszaemlékszek én is az elmondásokból, ugyebár a nagyok beszéltek, mi hallgatóztunk, hogy voltak ilyen csetepaték. S nagyon-nagyon bántotta a két gyermeket. Mihályék talán azért is mentek el, mert itt sem tudtak kijőni, amikor megnősült, ők azétt mentek el Pitéstre annak idején.

Sz. I. (óvónő, 1951) régen Köllő Teréz szomszédságában lakott, albérletben. Az asszonynak nem csak kegyetlenségét, hanem szexuális devianciáját is megemlítette: Egyszer úgy verte a disznókat, R. néni, P.-né, engem kiáltott, hogy jöjjön csak ide, I., s nézze meg, most nézze meg, milyen, azt mondja. Úgy verte a disznót egy órán keresztül, hogy mi úgy sajnáltuk, az én szívem így vert, ne. S azalatt egy csomó mindent mesélt, csak hát má elfelejtettem. Azt mondta, hogy a testvérivel haragba volt, mert meggyanúsította, hogy a testvérükkel szexuális kapcsolatot létesített. A pap behivatta, s akkor egyik mondta, hogy igaz volt, s a másik, hogy nem igaz, s akkor mind a kettőt kikergette, me nem tudott igazságot tenni. S mikor meghalt a testvére, akkor mondta, hogy hál' istennek, többet legalább nem jár a szája.

A szexuális devianciát mint a Köllő Terézről a faluban általánosan elterjedt képet D. V. is megerősítette: Hát az igaz vót, mert akkor az egész

falu beszélte, s hogy a testvérivel. S aztá a paphoz kerültek. Elkerültek a paphoz, s ott letagadta, hogy nem tudom, métt kellett B.-né béjelentse a papnak, hogy ne, micsinál a testvére. (...) Hát E. es micsinált. Hát E. [egy gyergyószentmiklósi férfi] es... Mennyiszer küldött neki fel, Eszti hazajött, s kellett vigyen fel neki [Gyergyószentmiklósr] tyúkot, s E. születésnap képet küldött, s névnapit, s időnként lejött, s aztán a szomszédok mondogatták, hogy métt jövöget E., s azt, hogy biztos megmókászta, s tetszik neki az öregasszon, s fizet. Hát tudjuk, E. micsinált, milyen vót.

K. R. (asszony, 1933), Köllő Teréz fogadott lányának közeli ismerőse, Gyergyócsomafalván született, de ugyanazon a Temesvárhoz közeli vidéken él, ahol Köllő Teréz is utolsó napjait töltötte: *Hát eleget panaszkodott Eszti, ténleg sokat. Ahhoz, hogy apáca vót, nagyon-nagyon gonosz vót. (...) Nagyon szerelmesek vótak a férfiak belé, nagyon szép vót. Nekem aszondta. Aszondta, féltékenységgé tették, kitétték, nem ő hatta ott, aszondta. Nekem örökké aszondta. Nagyon szép leány vót, s elég jó téren a fiak... Hát ott mennyi fiú lehetett, az apácáknál? Mind szerelmesek vótak belé. (...) Emlékezőtehetsége nagy vót, azt, amit leírt, most es el tudná mondani, ha élne. (...) Emlegette, hogy írt. (...) Aszondta nekem egyszer, én csak azt szeretném megérni, hogy addig ne haljak meg, hogy tudjam, hogy hányan vették meg. Mondom, mama, azt honnat tudja meg maga? Azt nem csak csomafaliak veszik meg, ha ki lesz bocsájtvá, mondom. Azt megveheti még más es, a városba es, vagy mit lehet tudni, hogy hova bocsássák ki. Nem csak Csomafalán bocsássák ki.*

D. V.: *Azt mondta nekem, hogy a családnak hagyja. Hát mind örvendezett, hogy kiadják, s megveszik, s...*

E. M.-t (asszony, 1936) Köllő Teréz férjének első feleségéhez rokoni szálak fűzik: *Azt soha el nem felejttem, hogy a... Aztán a nagyanyám meghalt, s akkor István bácsi, sógorbácsi, megnősült, s elvette ezt az apácát, és akkor, amikor mentem én Esztihez, Eszti a nevelt lánya, s Mihály a nevelt fia vót ennek az apácának, hát Eszti meg vót kötve az asztal lábához, s egy hokelli melléje vót téve, egy csupor víz, s egy szelet száraz kenyér. Meg vót kötve, s reggeltől estefeléig ott vót. S meg vót kötve, hogy ne tudjon elmenni hazulról. S ezt soha meg nem tudtam bocsátani. Én temetésire se jártam el. Nem tudtam neki megbocsátani azt, hogy... S akkor jöttem haza, s sírtam, hogy édesanyám, Esztit hozzuk ide nálunk, mert ott enni sem adnak, s megkötik az asztalhoz. Szóval jót nem hallottam róla soha. (...) Nem azt adta ennik. S egyáltalán nem vót szabad...*

Hát akkor lehet, hogy az vót a divat, hogy a gyereket külön asztalhoz ültették, de azok a gyerekek együtt a szülőkkel nem ettek soha, és nem azt ették, amit a szülők. Száraz kenyér, s egy csupor víz, s az vót egész napra nekik kitéve. S megkötözve az asztal lábához. S ütötte, s verte. Ez is igaz. Senkinek jó véleménye nem vót róla. Igaz, hogy hát vót egy idő, amikor azt is figyelembe vették, hogyhát egy, tudja Isten, az ilyen rendbéli apácáktól s papnövendékektől s a többi hát elvárta vóna s elvárná a nép, hogy azok különbek s rendesebbek, mint a másik, az egyszerű falusi ember, és hát jó véleménnyel nem vótak. És mindenki csak rosszat mondott, hogy hát apáca, s hogy tud ilyen lenni, kegyetlen, s fősvény, s rossz, s ezeket mondták. (...) Nem vót leesve az alma a fáról, s a gyermekek szedtek le, s ő megszidta, s seprűvel futott utánok. Ott a szomszédok mondták. Ez is igaz vót.

SZ. M. (tanárnő, 1953) Köllő Teréz távolabbi rokona: *Apáca Teré, úgy hívták nálunk a családban. Úgy tartották róla, hogy rossz asszony. Egyszer jött édesapámhoz, s valamit magyarázott, hogy mikor s miért jött el az apácáktól. Amikor elment, apám azt morogta utána, magában, hogy akkor, akkor, az anyád picsáját.*

Alkalmam volt beszélgetni Ambrus Eszterrel is, Köllő Teréz fogadott leányával. Kiderült, hogy Köllő Teréz nem mutatta meg neki a kéziratot, habár sokat beszélt arról. *Kolozsvárra van beadva* – mondta neki egyszer, rám utalva. Végvárra sem vitte magával, otthon őrizte az éjjeliszekrényben. A családnak a szöveghez fűzött véleményére így még várni kell. Mindazonáltal Ambrus Eszter nem nyilatkozott a fent beszélőkhöz hasonlóan, azt mondta, hogy mostohaanyjáról a halála óta csak az utolsó percekben tanúsított hálás viselkedése jut eszébe. Helyette menyé, Köllő Teréz unokája vette át a szót: *Mama [A. E.] sok mindent tudna mondani, csak nem mondja.* Tudniillik, hogy Köllő Teréz a szomszédokkal nem tartott kapcsolatot. *Nem vót olyan, hogy átmenjen egyet beszélgetni. A szomszédok csak a rosszat tudnák mondani róla.* Zárkózott, szigorú asszony volt, nem érdekelte senki és semmi. Az albérlőit jobban szeretete saját nevelt gyermekeinél, azok gyermekeit szívesebben nevelte, főzött rájuk. *Mihályt elűzte. Inkább idegeneknél lakott Mihály, ott a hidegben nevelték a gyermekeket [K. T. unokáit].*

Összefoglalás

Köllő Teréz önéletrajzának értelmezése során az *élettörténet* és *életpálya* fogalmainak egymástól való szétválasztása, szembesítése válik szükségesé. Ez a problematika a szakirodalomban nem új keletű. Niedermüller Péter az életpályát mint a valóság egyéni birtokbavételét, az élettörténetet mint ennek szimbolikus megjelenítését értelmezi (Niedermüller 1998: 379). Elmélete voltaképp azt kísérli meg interpretálni, hogy az emlékező egyén hogyan szelektál emlékei között: ennek morfológiai modelljét David G. Mandelbaum vázolta fel, az egyéni élet fordulópontjait véve alapul. E modell szerint az egyén életének története nem más, mint a sorsfordulók során az *adaptációra* (tehát az életút során adódó krízishelyzetek, fordulópontok következtében keletkező új élethelyzetekhez való kényszerített vagy önként vállalt alkalmazkodásra) tett kísérletek folyamata.³ Ettől az elmélettől némiképp eltér Biró A. Zoltán véleménye, miszerint az élettörténet elmondásának eseményszerűségét mint interpretációs gyakorlatot kell vizsgálni, ugyanis az *életút* a modernizációnak köszönhetően a társadalmi intézmények és a személyes életvilág, a személyes cselekvés metaszépspontján keletkezik. Az intézményesült életút a saját életvilágból való *kilépés*, az *idegen világ* tapasztalása és a *közösségi interpretáció* kontextusában, az egyéni interpretáció gyakorlatában fogható meg.⁴

Két gyökeresen eltérő jellem rekonstruálható Köllő Teréz önéletrajzának olvasata és a szerző környezetének véleménye alapján. Az egyik karakter, melyet az asszony vázol önmagáról – szorgos, szelíd, öntudatos, istenfélő, környezetének ártatlanul kiszolgáltatott –, gyökeresen eltér a másiktól, melyet a lokális közösség gyarló, kegyetlen, makacs, rosszindulatú asszonyként tart számon. Ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy a Köllő Terézről kialakult beszédmódot forgalmazó beszédközösség ott kezd mesélni történeteit, ahol a szöveg jóformán abbahagyta: az asszony férjhezmenésétől annak haláláig. A két eltérő valóságreferenciát termelő szöveg (a szöveg kijelentései versus az emlékezők története) nem foglalható olyan egységes keretbe, mely valamiféle „valós” képét adná annak, hogy ki is volt ez az asszony. Csak feltételezni tudnám, hogy Köllő Teréz visszahallotta a róla forgalmazott információkat, történeteket. Kéziratát

³ Mandelbaum modellje magyar fordításban: Mandelbaum 1982.

⁴ A szerző kutatási módszertant fogalmaz meg: Biró 1994.

éppen ezért mint ezekre a vádakra válaszként megalkotott szöveget értelmezhetjük: nem volt alkalma, lehetősége szembeszállni a rokonsággal, a szomszédsággal, a falu közösségével, ezért íráshoz folyamodott. Ezen túl pedig igyekezett szentesíteni mondanivalóját a publikálás iránti folyamatos érdeklődése által. A kiadott, nyomtatásban megjelent könyv ellen nehezebb lett volna vádat emelni, mint az elzárkózása, illetőleg marginalizálása folytán tőle elszakadt közösség előtt, annak kiszolgáltatva. Életének leírásával ideális önképét alkotja meg, afféle színpadi előadás gyanánt, színpadias beszédmódot alkalmazva, ezzel ellensúlyozva mindazt, amit élete során hasztalanul kívánt elérni. Köllő Teréz nem csak személyiségéről alkotott a lokális megítélésellentétes, idealizált képet, hanem szövegével bebizonyította saját maga számára, hogy elérte élete fő célját, képessé vált megalkotni azt a szöveget, mellyel szerzővé avatta önmagát. A szöveg további élete arról szól, hogy ezt a tényt másokkal is elfogadtassa.

Szakirodalom

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskulturákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BIRÓ A. Zoltán

1994 A történetmondás mint az antropológiai kutatás tárgya. *Antropológiai Műhely* II. 55–72.

GERGEN, Kenneth J. – GERGEN, Mary M.

2001 A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In: LÁSZLÓ János – THOMKA Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijárat Kiadó, Budapest, 77–119.

KESZEG Vilmos

1997 Az írás a populáris kultúrában. *Néprajzi Látóhatár* VI. (1–4) 45–52.

2002 Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere”. In: Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 135–148.

2003 A népi élettörténet műfajáról Zsigmond Erzsébet kézírata ürügyén. (Utószó.) In: ZSIGMOND Erzsébet: *Sírató. Életem panaszos könyve*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 128–143.

LÁSZLÓ János

1998 Identitás és narratívum. In: Uő: *Szerep, forgatókönyv, narratívum. Szociálpszichológiai tanulmányok*. Scientia Humana, Budapest, 137–145.

2003 Történelem, elbeszélés, identitás. In: RÁKAI Orsolya – Z. KOVÁCS Zoltán (szerk.): *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. Gondolat–Pompeji, Budapest–Szeged, 156–171.

MANDELBAUM, David G.

1982 Egy életrajzi tanulmány: Gandhi. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Documentatio Ethnographica 9. Az életrajzi módszer*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 29–46.

NAGY Olga

1995 *Pályakép fényel és árnyékkal. Egy néprajzos emlékezése*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

NIEDERMÜLLER Péter

1988 Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia* XCIX. (3–4) 376–390.

ONG, Walter J.

1998 A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In: NYÍRI Kristóf – SZÉCSI Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Áron Kiadó, Budapest, 143–165.

PATAKI Ferenc

2004 Történelem és élettörténet. *Pszichológia* XXIV. (3) 223–232.

2006 Önéletrajzi emlékezet – önismeret – önéletírás. *Pszichológia* XXVI. (2) 97–151.

2007 Az önéletírás pszichológiája. *Pszichológia* XXVII. (3) 3–68.

PLÉH Csaba

1986 *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PÓLYA Tibor

2004 Miről informál az élettörténet narratív perspektívája? In: LÁSZLÓ János – KÁLLAI János – BERECSKI Tamás (szerk.): *A reprezentáció szintjei*. Gondolat Kiadó, Budapest, 341–355.

SZŐCS Levente

2009 Czirják Gergely: népi önéletírás és lokális emlékezet. In: ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.) *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 17. Nemzedékek, kutatások, lenyomatok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 101–122.